

Zpráva o IX. mezinárodním gerontologickém kongresu, konaném v červenci 1972 v SSSR

V červenci 1972 se konal v metropoli Ukrajinské sovětské republiky, v Kyjevě, IX. mezinárodní gerontologický kongres za účasti více než dvou tisíc vědeckých pracovníků ze 45. zemí. Tento mezinárodní kongres byl pozoruhodný jednak proto, že presidentem Mezinárodní gerontologické asociace byl zvolen sovětský akademik profesor D. F. Čebotarev a vedení této významné vědecké organizace bylo předáno do rukou AV SSSR, jednak proto, že byl poznamenán doslova „frontálním“ nástupem sociálních věd do oboru gerontologie. Zatímco na prvních konferencích z oblasti gerontologie se vědci omezovali pouze na popisy chorobných stavů a ještě před deseti lety byly determinanty zdravotního stavu hledány — jak uvedl v referátě prof. N. W. Shock z USA — ve fyziologii organismu starého jedince, došlo v současnosti k podstatnému obratu. Příčinu kládů i záporů v procesu stárnutí jedince i specifických skupin (třeba dlouhověkých osob) jsou hledány v životním prostředí, v životním stylu, pracovních návycích a hygieně práce. Proto nově zvolený president akademik D. F. Čebotarev ve svém úvodním projevu na téma *gerontologie a moderní lékařství* zdůraznil, že za nejdůležitější považuje výzkum a experimentování v oboru biologie stárnutí (objasnění podstaty procesu) a v oboru sociální gerontologie a gerohygieny. K tomuto cíli je zaměřena i řada pracovišť AV SSSR věnujících se otázkám fyziologie a hygieny práce a jejich vlivu na stárnoucí pracovníky, otázkám a možnosti uplatnění schopností stárnoucích a starých lidí v produktivní sféře, problematice pensionování z hlediska sociálně psychologického i lékařského a klinicko-statistickým a sociologickým problémům dlouhověkosti. Perspektivně se budou sovětské gerontologové zaměřovat zvláště na výzkum života a fyziologických pochodů u lidí 35–55letých, kdy vznikají první změny a popřípadě i poruchy vedoucí k předčasnému stárnutí. Zdůraznění sociálních a sociologických aspektů je nejlépe dokumentováno četností zastoupení těchto problémů na sympoziích a sekcích. Přestože až do nedávna byla gerontologie mnohými chápána především jako doména lékařů a biologů, na kongresu v SSSR byla přesně jedna třetina symposií věnována sociálním vědám a z 68 zasedání sekcí jich 21 mělo tematiku sociologickou; sociální gerontologie byla současně námětem více než jedné třetiny sekcí. K sociálně vědní problematice bylo předneseno 240 vědeckých sdělení a me-

zi autory těchto sdělení převažovali vědci ze socialistických států.

Vzhledem k zaměření čtenářů Sociologického časopisu chceme stručně informovat pouze o některých příspěvcích z oblasti sociologie stáří a demografie.

Na symposiu nazvaném *Demografie starých lidí* upozornil prof. B. C. Uralnis z Institutu ekonomie na trend prodlužování průměrné délky života a na to, že z hlediska biologického by se druh „homo sapiens“ mohl běžně dožívat devadesátilet. Smrt v ranějším věku musíme považovat za předčasnou; je způsobena především sociální tenzí a patologickou přetížeností srdce. Demograf E. L. Rosset z Polské akademie věd poukázal v referátu *Demografie stáří* na nerovnoměrnost rozdělení staré populace. Zatímco na celém světě tvoří obyvatelstvo starší šedesátilet jen 7,6 %, v Evropě a v Severní Americe dosahuje více než 15 %. N. B. Ryder z Princetonské university uvedl, že jen v USA se od konce minulého století zvýšil počet lidí starších 65 let dvaapůlkrát a dnes dosahuje počtu dvaceti miliónů. Ekonomickými důsledky stárnutí populace se zabývalo samostatné symposium, v němž měli hlavní referáty vědci ze socialistických zemí. N. Y. Sonin z AV SSSR seznámil přítomné s výsledky experimentů se věcným přeskolováním stárnoucích na vhodnější profese a také vědecký pracovník Ústředního statistického úřadu A. G. Višněvskij zdůraznil, že schopnost starého člověka pracovat závisí podstatně i na jiných faktorech, než je zdraví, především na pracovních zkušenostech a postojích k práci a ve zpětné vazbě na postojích okolí vůči starým pracovníkům. E. F. Stěženskaja z Institutu pro gerontologii v Kyjevě upozornila ve svém referátu na nutnost soustavně se věnovat rozboru psychofyziologických faktorů podmiňujících pracovní výkon starých lidí a na potřebu stanovit specifické normy pro jejich pracovní výkon. D. Kozarevič z Federálního institutu pro veřejné zdraví v Bělehradě zdůraznil nutnost preventivního měření pracovního výkonu v souvislosti s procesem stárnutí — s cílem předejít předčasnému stárnutí v různých profesích. Jak vyplynulo z příspěvku M. G. Veldkampeho o sociálně politických aspektech stáří a J. Schulze z Brandeis University v Massachusetts v USA, je v západních zemích problematika zaměstnávání starých lidí méně rozpracována. Oba však zdůrazňují nutnost plánovitého, soustředěného hledání možností aktivity pro staré lidi. V žádném z přednesených referátů nebyla otevřeně hájena — ještě na nedávných světových symposiích sociálních gerontologů tak populární —

teorie „disengagement“, propagující neaktivní, neangažované stáří.

Rada vědců, zvláště ze Západu se soustřeďuje na problematiku subjektivního odhadu fyzických sil stárnoucího člověka a jeho zdravotního stavu. Z nich jmenujme alespoň referát Eleanorý Shanasové z university v Chicagu *Subjektivní odhad fyzické kapacity starých lidí* a referáty R. J. van Zonnevelde a A. Becka z Nizozemí informující o *výsledcích longitudinálního výzkumu a o subjektivním odhadu zdraví a mortalitě*.

Samostatná sekce byla věnována procesu penzionování; zde byl teoreticky nejprůslovnější referát německé socioložky Barbary Fülgraffové z university ve Frankfurtu. Fülgraffová zdůrazňuje význam kulturních vzorů a sociální struktury dané společnosti jako základních sociálních dimenzí ovlivňujících penzionování a faktorů determinujících osobnost stárnoucího jedince. Zvláště podtrhuje význam seberespektu pro tzv. úspěšné stárnutí, které je přímo podmíněno kulturní a sociální politikou.

Zatímco v jiných sekcích chyběla většina příspěvků jakákoli obecná koncepce, byl v této sekci přednesen i druhý teoretický významný referát, a to referát H. Hellanda, z Gerontologického ústavu v Oslo, rozebírající a kriticky hodnotící *teorii neangažovaného stáří*. Fundovaně podpořil na kongresu převládající koncepci angažovaného, aktivního stáří.

Obsáhlý referát kolektivu sovětských vědců *Příprava na penzionování jako problém fyziologický* přednesl J. I. Kundijev z Institutu pro hygienu práce a nemoci z povolání v Kyjevě. Informoval o výsledcích výzkumu závislosti fyziologických změn ve stáří na charakteru práce. V tomto výzkumu, prováděném v jednom elektrárenském závodě, sledovali autoři specifika vlivu rozdílného charakteru práce, například duševních pracovníků, operátorů, dělníků z „horkého“ či „studeného“ provozu a manuálních pracovníků.

Tématu penzionování se do jisté míry dotýkala i sekce *Sociální adaptace*, v níž úvodní teoretický referát přednesl B. D. Petrov z Ústavu práce v Moskvě. Zdůraznil, že adaptace na penzionování je dvojstranný proces; je to nejen regres, stažení se a opuštění řady sociálních rolí, změna životního stylu a habituálních stereotypů a ztráta řady sociálních kontaktů, ale i proces formování nového životního způsobu a vytváření nových stereotypů. Je to i vytváření nového sociálního mikroklimatu, nového typu angažovanosti a náplně volného času, tedy současně také — měřeno z hlediska subjektu — období změn a progresu. Mají-li společenské instituce usnadnit starým lidem tento nový adaptační proces, je třeba, aby systematicky hledaly praktické cesty vhodné pro adaptaci různých typů lidí a penzistů z různých profesí. V závěru přednášející navrhl provést velký výzkum řízený řadou specialistů — sociologů a psychologů, lékařů, učitelů a sociálních pracovníků — jehož cílem by bylo nalézt vhodné prostředky a opti-

malizovat tento proces adaptace jedinců i odlišných sociálních a profesionálních skupin. Navrhl, aby výsledky byly předloženy jak odborné, tak široké veřejnosti a byly o nich informováni jak penzionovaní, tak jejich přátelé a příbuzní.

W. Beattie ze Syracuse University v New Yorku v referátu nazvaném *Sociální adaptace — výzkum a perspektivy* upozornil, že při úvahách o adaptaci na stáří je nutné mít na zřeteli i změny celých sociálních institucí a faktorů, jako je například rodina, systém výchovy, ekonomika, kulturní politika, technologie, urbanizace, způsob dopravy i rekreace. Teprve v závislosti na již existujících a zvláště na očekávaných změnách v těchto sférách je možné vědecky koncipovat a usměrňovat proces adaptace.

Rada diskusních příspěvků byla přednesena v sekci *Postavení starých lidí v rodině a společnosti*. Profesor university ve Walesu C. C. Harris upozornil v příspěvku nazvaném *Stáří jako období sociální deprivace* na lepší situaci starých žen, které na rozdíl od mužů jsou více integrovány v rodině než ve společnosti. Protože ženy mohou déle pokračovat v navyklé činnosti, je jejich sociální, subjektivně podmíněná deprivace ve stáří méně častá. N. Y. Solovjov a A. E. Petričenko z university ve Vilniusu ukázali na podkladě empirického materiálu, jak proces urbanizace snižuje počet třígeneračních rodin. Současně poukázali na to, že přítomnost starých lidí v rodinách jejich dospělých dětí a vnuků má pozitivní význam především při vytváření morálních vztahů, smyslu pro čest, povinnost, důstojnost; dospívající z takového rodin interiořovali i více humánních principů. Osamělost starého člověka vede k dissatisfakci a předčasně psychické i fyzické senilitě.

Obdobné výsledky byly uvedeny i v referátu N. A. Vinogradova, V. L. Děrjabina a I. J. Lubocké nazvaném *Způsob života a zdraví osob v penzijním věku*. Tito vědci pracovníci z katedry sociální hygieny Moskevské university sledovali soubor 307 penzistů v Moskvě a zjistili, že ti, kteří pracují i po dosažení penzijního věku, jsou zdravější, tráví dokonce více volného času na čerstvém vzduchu a aktivněji se rekreují než nepracující důchodci, u nichž jsou také zdravotní potíže o 20 % vyšší.

O výzkumu sociálně psychologických aspektů stárnutí podal zprávu Gordon F. Streib z Cornell University v USA. Dokazoval, že obvyklá představa o rozhodujícím vlivu makrostruktury neplatí pro oblast gerontologie, kde je naopak rozhodující mikroklima. V rámci mikroklimatu nezáleží tolik na skutečné frekvenci rodinných, příbuzenských či lokálních kontaktů, ale především na intenzitě socio-emocionálních vztahů. Zdůraznil význam pseudorodinných vztahů, kdy k dětem vychovávaným v sociálních ústavech chodí pravidelně starý člověk vydávající se třeba za jejich dědečka. Tyto nepřibuzensko-příbuzenské vztahy mají velký význam pro obě strany; mladí i starí (pseudovnucci i pseudodědečkové) se necítí deprivováni. Gordon F.

Streib doporučoval rozšíření těchto pseudo-průbězských kontaktů. Současně odsoudil vytváření segregovaných sídlišť pro staré lidi (tzv. golden old village); nazval je „geriatrickým ghettym“.

A. F. Serenko a G. I. Čeregorocev z Ústavu sociálního zabezpečení v Moskvě upozornili na demografické trendy v Sovětském svazu, podle nichž v roce 1980 bude v SSSR 60 miliónů lidí starších 60 let a v roce 2000 to bude více než 80 miliónů lidí. Proto je třeba, aby tento úsek života neznamenal vyřazení, ale byl plný sociálních hodnot. Protože v pokročilém stáří není již možno ovlivňovat dynamické stereotypy lidí, je třeba upravit pracovníté tak, aby byla vhodná i pro stárnoucí a již v této době průběžně staré lidi zaškolovat. Sovětský svaz plánuje další rozšíření výhod pro pracující penzisty, jako například kratší pracovní dobu, delší dovolenou, bezplatný otop, osvětlení, popřípadě i zcela bezplatné bydlení.

Předseda mezinárodní organizace sociálních gerontologů Francouz J. A. Huet přednesl značně poeticky formulovaný a filosoficky zaměřený referát, v němž poukázal na to, že čas i prostor mají své zákonitosti, jimž je třeba přizpůsobit způsob života. Prostor je mobilní, není omezen, čas je imobilní a je omezen. Člověk je současně vždy integrován v rovině biologické, psychologické a sociologické a v triangulárním ekologickém systému. Jestliže se nepodaří nalézt způsob života odpovídající všem těmto rovinám, dojde k patologickému procesu stárnutí, což je právě problém moderní doby.

Socioložka Berenice L. Neugartenová z university v Chicagu upozornila na tradiční vázanost sociálního statusu na věk a z toho vyplývající deautorizaci starých lidí. Vyšší životní standard ovlivnil příznivě život člověka a prodloužil průměrný věk lidí; tak se — vzhledem k historickým trendům — velmi náhle, bez přípravy prostřednictvím tradice nebo změn v hodnotové orientaci, objevil v moderní společnosti vysoký počet starých lidí. Vzniká antagonismus mezi mladými a starými (zvláště pro jejich vysoké příjmy a politickou moc — tzv. „senior power“). Vytvářejí se nové formy generačního boje a různé druhy segregace mladých i starých. Autorka se ptá, zda by nebylo správné nazývat tento stav a tento rozpor „ageismem“ a zda není od společnosti přímo riskantní takto prodloužovat lidský život a tím náhle narušit proporcionalitu. Řešení vidí jediné v multidisciplinárním přístupu, v úzké spolupráci biologických a sociálně vědních oborů.

Vedle uvedených referátů byla na konferenci přednesena řada dalších vědeckých sdělení (více než 200) týkajících se sociální gerontologie. Vzhledem k rozsahu této informace se však omezíme na anotaci příspěvků z ČSSR. V sekci věnované *demografii stáří*, v sekci *longitudinálních výzkumů a sociálního zabezpečení* byly předneseny referáty pracovníků federálního ministerstva práce a sociálního zabezpečení, Výzkumného ústavu sociálního zabezpečení, Experimentálního ge-

rontologického střediska při I. interním oddělení Thomayerovy nemocnice a Ústředí zdravotnické statistiky. Námětem vědeckých sdělení byly výsledky výzkumu o postojích vůči stárnoucím, přehled o sociálním zabezpečení a specifiku potřeb starých lidí, o projektu výzkumu stárnoucích před penzionováním a po penzionování a o demografických ukazatelích, které spousovlivňují vznik chronických onemocnění. Referáty z Československa byly vědeckým fórem kladně přijaty a opětně se prokázalo, že vědci z naší země mají pozitivní výsledky i v tomto oboru gerontologie.

Organizace kongresu v Kyjevě měla vysokou úroveň, na čemž měla zásluhu především hostitelská země.

Nedostatkem většiny příspěvků na téma sociální gerontologie byla malá teoretičnost; většina sdělení vycházela z dílčích, empirických výsledků. Nebyl bohužel přednesen ani jeden referát nastiňující nějakou obecnou, teoretickou koncepci a na tento námět — obecná koncepce sociologie stáří — se nerozvinula ani diskuse. Jen v referátech vědců ze socialistických zemí se jasně objevila jednotná koncepce aktivního, angažovaného stáří a jasná zaměřenost na co nejděší zajištění pracovní kapacity stárnoucích a vytvoření pracovních i sociálních podmínek, které by umožnily zapojení stárnoucích do pracovního procesu a současně maximálně respektovaly jejich fyzická specifika.

Nina Matulová

Sociální a ekonomické faktory v rozvoji prostitučního chování u žen

V nedávné době bývaly za hlavní motiv prostituce žen považovány ekonomické příčiny. Ke klasickým pracím v německé literatuře lze počítat názory Augusta Bebela [1] a Alfreda Blascha [2]. Tyto názory měly své závažné opodstatnění, vycházející z analýzy vztahů v kapitalistické společnosti. Také někteří klasikové sexuologického výzkumu považovali na základě svých průzkumů ekonomické příčiny prostituce za významné. Havelock Ellis [3] uváděl, že nezaměstnanost a nízké mzdy ve velkých městech vedou k rychlému narůstání prostituce. Prostitutky se často rekrutují z prostředí, kde ženy mají nejnížší platy jako služebné, tovární dělnice, číšnice. Blascho a Hirschfeld [4] uvádějí mnohé případy prostitutek, které původně pracovaly jako dělnice a dostávaly přitom vysloveně hladové mzdy.

Přestože životní podmínky naší současné společnosti se pronikavě liší od podmínek kapitalistické společnosti, rozhodli jsme se sledovat možné sociálně ekonomické vlivy při rozvoji odchýlného chování žen.

Výzkum prostitučního chování jsme realizovali u souboru 100 žen a výsledky jsme srovnávali s obdobnými šetřeními u stejného počtu žen dobře sociálně adaptovaných. Podrobnější charakteristiky souboru a metody výzkumu jsme uvedli ve svých předchozích dílčích řešeních tohoto problému. [5].